

**İngilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrdə
sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi
haqqında bəzi mülahizələr**

Fəxriyyə Zahidova

*fəlsəfə doktoru hazırlığı üzrə doktorant,
Azərbaycan Dillər Universiteti*

E-mail: fakhriyyazahidova@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.e.d., prof.G.C. Hüseynzadə,
filol.ü.f.d., dos. A.X. Ramazanova

Açar sözlər: sosiomədəni kompetensiya, ünsiyyət dili, linqvistik savada malik olan, innovativ ideya və metodlar, tələblərə cavab vermək

Ключевые слова: социокультурная компетенция, язык обучение, лингвистические образованный, инновативные идеи и методы, соответствовать пребываниям

Key words: sociocultural competence, language of communication, linguistically educated, innovative ideas and methods, to meet the demands

Qloballaşan dünyada ixtisas dili kimi öyrənilən xarici dildən, xüsusilə də qlobal miqyasda əsas ünsiyyət dili statusunu əldə etmiş ingilis dilində kommunikativ cəhətdən səriştəli olan, ixtisas dilinə linqvistik savada malik olan dildəşiyiciləri səviyyəsində yiyələnmiş, yüksək səviyyəli peşəkar kadrların hazırlanması ixtisası xarici dil olan ali məktəblərin qarşısında qoyulan əsas məqsədlərdən biridir. Azərbaycan xarici ölkələrdə çoxşaxəli əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi dünyanın aparıcı dilləri, ilk növbədə müasir dünyada xüsusi rola malik olan və “lingua franca”, yəni əsas ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edilən ingilis dilinin tamamilə yeni tərzdə mənimsənilməsini və dilöyrənənlərin yeni keyfiyyətlərə yiyələnməsini tələb edir. Qloballaşma dövründə “lingua franca” statusunu qazanmış ingilis dilinin kommunikasiya vasitəsi kimi mənimsənilməli olduğu danılmazdır.

Kommunikativ təlimin günün tələbləri səviyyəsində həyata keçirilməsinə təsir göstərə bilən amilləri araşdırarkən, ilk növbədə dillərin tədrisi sahəsində çalışan mütəxəssislərin müasir dövrün tələblərinə uyğun olan səviyyədə hazırlanmasını qeyd etmək lazımdır. Kommunikativ kompetensiyaya yüksək səviyyədə yiyələnmiş, innovativ ideya və metodları mövcud sosial-mədəni kontekstə uyğun olan tərzdə tətbiq etməyə, auditoriyada müəllim-tələbə və tələbələr arasında münasibətləri düzgün, dövrün tələblərinə uyğun olan şəkildə təşkil etməyə, tələbələrini ixtisas dili olan xarici dilin mənimsənilməsi prosesinə təşəbbüskar, marağı olan iştirakçılar qismində cəlb etməyə qadir olmalı, onlara dil sevdirmək, dildə olan incəlikləri öyrətmək, dildən müxtəlif, həm rəsmi, həm də rəsmi olmayan kontekstlərdə adekvat şəkildə istifadə etmək, ixtisas dilini mükəmməl şəkildə öyrənməyi onlara öyrətməyi bacarmalıdır (6).

İxtisas dili olan xarici dildən ünsiyyət məqsədləri ilə istifadə etmək qabiliyyətinin linqvistik savada malik olan dildəşiyiciləri səviyyəsində dil fakültələri tələbələrində inkişaf etdirilməsi, onlarda ixtisas dilində kommunikativ kompetensiyanın günün tələbləri səviyyəsində formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi olduqca vacibdir. Lakin, təəssüflə qeyd edilməlidir ki, dil fakültələrində, o cümlədən də ingilis dili fakültələrində təhsil alan tələbələrdə ixtisas dilində kommunikativ kompetensiyanın səviyyəsini qənaətbəxş kimi

qiymətləndirə bilməz. Əksər hallarda dil fakültələri məzunlarının ixtisas dili olan xarici dildə kommunikativ kompetensiya səviyyəsini müasir dövrün tələblərinə cavab vermir. Dil fakültələrində təhsil alan tələbələr ingilis dilinin sistem və struktur xüsusiyyətlərini bilsələr də, onlarda fikir və ideyalarını, mövqe və münasibətlərini sərbəst, müstəqil, həm linqvistik, həm də kommunikativ baxımdan adekvat şəkildə bildirmək qabiliyyəti tələb olunan səviyyədə deyil. Bu cür vəziyyəti şərtləndirən əsas səbəblərdən biri ixtisası xarici dil olan ali məktəblərdə, o cümlədən də ingilis dili fakültəsində ixtisas dili olan xarici dil tədrisinin müasir tələblərə cavab verməməsidir. Dünya miqyasında, o cümlədən də Avropa təhsil məkanında geniş şəkildə müvəffəqiyyətlə tətbiq edilən və olduqca müsbət nəticələr verən kommunikativ təlim metodikası Azərbaycanda xarici dillərin tədrisində hələ də lazımı yer tutmamışdır. Kommunikativ təlim sahəsində çoxsaylı əsərlərin müəllifi olan tədqiqatçı alim Dell Hayms kommunikativ kompetensiyanın dörd əsas komponentdən ibarət olduğunu qeyd edir: qrammatik (lingvistik) kompetensiya, diskursiv kompetensiya, sosiomədəni kompetensiya və strateji kompetensiya (5). Qeyd etmək lazımdır ki, kommunikativ kompetensiyanın bütün komponentləri eyni dərəcədə əhəmiyyətlidir və hər biri ayrılıqda müəyyən bir funksiyanı yerinə yetirir. Kommunikativ kompetensiyanın ayrılmaz və olduqca vacib olan komponentlərindən biri sosiomədəni kompetensiyadır (1). Sosiomədəni kompetensiya dilin hansı sosio-mədəni məkanda, hansı kommunikativ kontekstdə istifadə edildiyini, kommunikasiya iştirakçılarının kim olduqları, onların milli mədəni mənsubiyyəti, sosial statusu, yaş səviyyəsi, mənsub olduqları təbəqə və s. bu kimi olduqca vacib əlamətlərin nəzərə alınmasını və kommunikasiya prosesinin həmin əlamətlərin nəzərə alınmasını və kommunikasiya prosesinin göstərilən əlamətləri nəzərə almaqla qurulmasını tələb edir (2). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ənənəvi olaraq bizim təhsil sistemində qrammatik biliklərin mənimsənilməsi prioritet hesab olunduğu üçün, bu sahədə aparılan işlər bir çox hallarda müsbət qiymətləndirilə bilər (4). Son illərdə tələbələrdə ixtisas dili olan xarici dildə danışmaq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi sahəsində də müsbət xarakterli dəyişikliklərin baş verdiyini qeyd edərək, diskursiv kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi sahəsində də müəyyən müsbət xarakterli islahatların aparılmasını da vurğulamaq lazımdır. Sosiomədəni kompetensiyaya gəldikcə, qeyd edilməlidir ki, hətta ingilis dilinin professional məqsədlərlə tədris edildiyi dil fakültələrində bu sahəyə lazımı diqqət yetirilmir.

Məlum olduğu kimi, dil və mədəniyyət vəhdət təşkil edir, dili mədəniyyətdən, mədəniyyəti dildən ayırmaq qeyri-mümkündür. Dilə yiyələnmək, bu dilin daşıyıcıları olan insanların təmsil etdikləri mədəniyyətin öyrənilməsini, mənimsənilməsini tələb edir. Onu da demək lazımdır ki, “mədəniyyət” çoxmənalı sözdür. Şübhəsiz dili professional məqsədlərlə öyrənən tələbələr incəsənət əsərləri, musiqi, ədəbiyyat, tarixi abidələr, dildə daşıyıcılarının adət-ənənələri ilə tanış olmalıdırlar (3). Lakin, xarici dili ixtisas dili kimi öyrənən və gələcəkdə filoloq, tərcüməçi, xarici dil müəllimi olmaq arzusunda olan dil fakültələri tələblərinə, deyilənlərlə bərabər, həm də dildə daşıyıcılarının yaşadıkları sosial-mədəni məkanda müxtəlif sosial təbəqələri təmsil edən insanlar tərəfindən riayət edilməli olan verbal və qeyri-verbal davranış normaları aşılmalıdır. Dil fakültələrində təhsil alan tələbələrə linqvistik savada malik olan dildə daşıyıcılarına xas olan sosio-mədəni davranış normaları xarici dil tədrisinin ilkin mərhələsindən aşılmalı, təhsilin növbəti pillələrində bu istiqamətdə aparılan iş davam etdirilməli, tələbələrin sosiomədəni kompetensiyası inkişaf etdirilməli və təkmilləşdirilməlidir. Dil fakültələrində təhsil alan tələbələrdə ixtisas dili olan xarici dildə kommunikativ kompetensiyaya qloballaşma dövrünün tələbləri səviyyəsində yiyələnməsini və onlarda müxtəlif sosial-mədəni kontekstlərdə baş verən kommunikasiyada linqvistik savada malik

olan dildaşıyıcıları cəmiyyətində qəbul edilmiş verbal və qeyri-verbal normalara adekvat şəkildə riayət etməklə kommunikativ niyyətlərinə nail olmaq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsini təmin edən əsas şərtlərdən biri onlarda sosio-mədəni kompetensiyanın müasir dövrün tələblərinə uyğun olan səviyyədə inkişaf etdirilməsidir.

İxtisası xarici dil olan ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində sosiomədəni kompetensiyanın müasir dövrün tələbləri səviyyəsində olmaması problemin xarici dillərin tədrisi metodikasının olduqca aktual və hələ də həllini tapmamış problemlərdən biri olduğunu təsdiq edir və mövzunun aktual olduğunu sübut edir.

Dil fakültələrinin yuxarı kurs tələbələrində ingilis dilində sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi prosesinin kommunikativlik, interaktivlik prinsipləri üzərində qurulması, kommunikativ kompetensiyanın ayrılmaz komponentləri olan qrammatik (lingvistik), diskursiv və strateji kompetensiyalarla kompleks şəkildə həyata keçirilməsi, təlim prosesinin tələbələrin ehtiyac, maraq və tələbatlarını nəzərə almaqla təşkil edilməsi, təlim prosesində istifadə edilən nitq modellərinin dildaşıyıcılarının real həyatda, həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi olan şəraitdə istifadə etdiyi nitq nümunələri olması, sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi prosesinin məqsədyönlü, mərhələli, ardıcıl şəkildə təşkil edilməsi və həyata keçirilməsi, tapşırıq və çalışmaların autentik xarakterli olması tələbələri müxtəlif sosial-mədəni situasiyalarda baş verən kommunikasiya prosesində iştirakını təmin etməsi dil fakültələrində təhsil alan yuxarı kurs tələbələrində sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsinin daha səmərəli şəkildə təşkil olunmasına və daha uğurlu nəticələrin əldə edilməsinə xidmət edir.

İngilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən yuxarı kurs tələbələrinə sosiomədəni kompetensiyanın günün tələbləri səviyyəsində aşılmasına nail olmaq məqsədilə yuxarı kurslarda ixtisas dilinin tədrisi prosesi məhz bu prizmadan müşahidə və təhlil edilməli və mövcud problemlər müəyyən edilməlidir. Dil fakültələrinin yuxarı kurslarında təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsinə yönəldilmiş metodik model yaradılmalı, kommunikativ yönümlü, tələbələrin müxtəlif sosial-mədəni kontekstlərdə kommunikasiyaya cəlb olunmasını təmin edən tapşırıq və çalışmalar sistemi işlənilib hazırlanmalı və eksperimental yolla aprobeşiyadan keçirilməlidir.

Deyilənləri yekunlaşdıraraq qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşma dövründə dünya miqyasında ingilis dilinin tədrisində prioritet məqsədlərdən biri kommunikativ kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi olduğundan dili professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrə sosiomədəni kompetensiyanın dövrün tələblərinə uyğun olan səviyyədə aşılması təcrid edilmiş şəkildə deyil, kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində həyata keçirilməlidir. Sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsinə yönəldilmiş tapşırıq və çalışmalar sistemi autentiklik, kommunikativlik, funksionallıq, tələbə-yönümlülük prinsipləri üzərində qurulmalı, tələbələrə təqdim edilən mətn və tapşırıqlar asandan çətinə, sadədən mürəkkəbə doğru, məqsədyönlü, mərhələli şəkildə təqdim olunmalı və yuxarı kurs tələbələrinə dildaşıyıcılarının riayət etdiyi sosial davranış normalarının aşılmasını təmin etməlidir. İngilis dilinin bilavasitə daşıyıcıları olan ingilislərin yaşadıkları sosial-mədəni məkanda qəbul edilmiş sosial davranış normalarını əks etdirən materialların təqdim edilməsi tələbələrə lingvistik və pragmatik imkanlarına uyğun olan, İngiltərənin ingilislərin mədəniyyətini əks etdirən mətnlərinin təqdim edilməsi, tələbələrə müvafiq sosial-mədəni kontekstə uyğun olan verbal və qeyri-verbal sosial davranış normalarının aşılmasına yönəldilmiş dilöyrənənlərin milli-mədəni mənsubiyyətini nəzərə almaqla işlənilmiş tapşırıq və çalışmalar sisteminin təlim prosesinə məqsədyönlü, sistemli, ardıcıl şəkildə tətbiq edilməsi dil

fakültələrində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrdə ingilis dilində sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsinə təkan verən əsas amillərdir.

Məqalənin aktuallığı. Məqalədə qarşıya qoyulan başlıca məqsəd ingilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrdə sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsi haqqında bəzi problemlərin geniş dil materialları əsasında öyrənilməsidir.

Bizim məqsədimiz ixtisası xarici dil olan ali məktəb tələbələrində ingilis dilində sosiomədəni kompetensiyanın inkişaf etdirilməsinin nəzəri aspektlərinin araşdırılması, azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində sosiomədəni kompetensiyanın aşılmasına yönəldilmiş metodik modelin və çalışmalar sisteminin hazırlanmasıdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ilk dəfə olaraq ingilis dilinin tədrisi prosesinin sosio-mədəni aspektləri geniş dil materialları əsasında öyrənilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə ali məktəblərin filologiya fakültələrində ingilis dilinin öyrənilməsi ilə bağlı xüsusi kursların aparılmasında müəllim, tələbələr tərəfindən istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Arjmer K. (1996) Conversational Routines in English Convention and creativity, London and New York: Longman (1668).
2. Allwright R.L. The importance of interaction in classroom language; earning // *Applied Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 1984, 5/2, 156-171.
3. Bach, K. (2004). Pragmatics and the philosophy of language. In L.R. Horn and Y.Ward (eds.). *The Handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell, 163-87.
4. Cheshire, L. (2007). Discourse variation, grammaticalisation and stuff like that *Journal of Sociolinguistics* 11 (2): 155-93.
5. Hymes, D. *Sociolinguistics: the ethnography of speaking* Cambridge; Winthrop Publication, 1974, 189-223.
6. Гусейнзаде Г.Д. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мутарджим, 2001, с.15-16.

Ф. Захидова

Формирование социокультурной компетенции в условиях обучения английскому языку как специальности

Резюме

Статья посвящена исследованию проблемы формирования социокультурной компетенции в условиях обучения английскому языку как специальности. Рассмотрение проблемы предполагает решение ряда основополагающих вопросов, наиболее важным из которых является необходимость строить процесс обучения социокультурному аспекту коммуникативной компетенции с учетом конкретных условий, в которых происходит обучение английскому языку и его изучение. В подавляющем большинстве случаев, в которых происходит обучение английскому языку как специальности, основная задача заключается в создании благоприятных

условий для формирования у студентов рецептивных и продуктивных возможностей использовать язык на уровне интеркультурного обучение.